

MUZEJI NA OTVORENOM SLOVAČKE

VESNA PERŠIĆ KOVAČ

UVOD

Način stanovanja i dom kao osnova kulture stanovanja, predmetom zanimanja europske kulturne javnosti postaje u drugoj polovini 19. stoljeća. Inicijativa za njihovu muzejsku prezentaciju javlja se krajem prošlog stoljeća, prije svega u skandinavskim zemljama. Tako je 1891. u Stockholmu osnovan prvi muzej na otvorenom - Skansen. Taj čin u nadolazećem je razdoblju naišao na odobravanje u mnogim europskim zemljama, pa tako i u Slovačkoj. Muzeji u prirodi Slovačke stvarani su upravo po uzoru na slavni švedski muzej, čak se i naziv "skansen" udomaćio za sve muzeje te vrste, što nije uobičajeno u drugim zemljama Europe.

Osnivanju muzeja u prirodi Slovačke prethodila su pomna terenska istraživanja i pregled dokumentacije koja svjedoči o izgledu i funkciji objekata, kao i njihovom smještaju u prirodnom okolišu.

Sam proces nastanka karakterizira, prije svega, složen način prenošenja objekata i njihovo uklapanje u novostvoreni prostor muzeja, ali i zahtjevan konzervatorski i restauratorski posao.

Dom, kuća nisu samo rezultat čovjekova rada, već i manifestiranje njegove kulture i okoline u kojoj je upražnjavao i upražnjava svoje kulturne aktivnosti. Harmonija okoliša i ljudskih naselja kulturni je fenomen. Zato su primjeri tradicijske graditeljske kulture

izuzetno značajan dio kulturne tradicije. Najbolji način za njihovo očuvanje ostvaren je upravo u muzejima u prirodi.

Muzeji u prirodi u Slovačkoj čuvaju znatan dio kulturnih vrijednosti Slovaka, ali i nacionalnih manjina.

U svoj njezinoj širini i pojedinostima prezentiraju pučku kulturu, a svojim aktivnostima doprinose uključenju tradicije u moderni život. Kao "živi muzeji" imaju nezamjenjivu ulogu u čuvanju kulturne tradicije i u širem - europskom kontekstu.

KRATAK POVIJESNI PREGLED PREZENTACIJE TRADICIJSKE ARHITEKTURE SLOVAČKE

Tradicionalni seoski dom iz Slovačke prvi je puta predstavljen na svjetskoj gospodarskoj izložbi u Beču 1873. godine. Slijedi izložba u Martinu, 1887. na kojoj su predstavljena vrata koja su u tradicionalnom stilu izradili oravski tesari. No, prvi cjelovit prikaz tradicionalne slovačke stambene kulture zbio se tek 1895. godine u okviru Narodopisne Čeho-slovačke izložbe u Pragu. Zaslužan za prezentaciju slovačkoga seoskog doma, kao i čitave izložbe, bio je slovački arhitekt Dušan Jurkovič.

Sudjelovanje Slovačke na Izložbi tisućljeća u Budimpešti 1896. obilježeno je prezentiranjem seoskih naselja iz Šariša, Handlova i Medzeva.

Kao što pokazuju ranije izneseni podaci, devetnaesto stoljeće karakteriziraju tek sudjelovanja na europskim izložbama. Interes za pokretanje mogućnosti izlaganja u Slovačkoj, odnosno osnivanjem muzeja na otvorenom, javlja se tek početkom

dvadesetog stoljeća. Intenzivno se o osnivanju muzeja na otvorenom govori tek nakon 1918. godine.

Tendencija uništenja tradicionalnih seoskih naselja, dijelom zbog širenja gradskih industrijskih zona, a dijelom zbog sve češće i obimnije upotrebe tehnoloških inovacija i mehaničkih pomagala u izgradnji objekata, ubrzala je taj postupak.

Javlja se prvi teoretski radovi u kojima se ističe nužnost očuvanja seoske arhitekture (Josef Vydra, 1924.) kao i prve ideje o osnutku muzeja u okviru parka prirode u Tatrama (Jan Hofman, 1925.).

Prva konkretna akcija poduzeta je u razdoblju od 1926.-1932., kada je prenesena crkva sv. Nikole iz Mikulaša u Bardejovske toplice. Zatim slijedi prenošenje crkve s oslikanim interijerom iz Kožuckovica u vrt Istočno-slovačkog muzeja u Košicama 1927. godine, te translokacija crkve iz Koština u vrt Muzeja u Martinu 1943. godine.

Realizaciju daljih projekata prekinule su ratne godine kao i razvoj poslijeratnih događaja. Povratak ideji muzeja na otvorenom javlja se tek nakon ICOM-ove deklaracije 1957. godine, a intenzivan rad na njima ostvaren je šezdesetih godina ovog stoljeća.

Danas je u Slovačkoj devet muzejskih ekspozicija u prirodi koje prezentiraju objekte narodne i tradicijske arhitekture, te jedan tehnički muzej u prirodi.

Kao prva u Slovačkoj bila je osnovana Ekspozicija narodne arhitekture u Bardejovskim toplicama (1965.)

Na području 3,4 ha predstavljena je narodna graditeljska kultura oblasti Šariš na sjeveroistoku Slovačke.

Godine 1974. osnovana je ekspozicija Banskog muzeja u prirodi u Banskoj Štiavnici.

Na području sjeverne Slovačke, u prekrasnome planinskom pejzažu nedaleko sela Zuberec, nalazi se Muzej Orava-selo (1975.). Na području 20 ha je premješteno 76 objekata, postavljenih tako da tvore rekonstrukciju naselja karakterističnog za to područje.

Harmoniju tradicionalnoga pučkog graditeljstva i prirodnog okoliša približava ekspozicija kopaničarskog sela Istočnih Kysuca u sjeverozapadnom dijelu Slovačke, u Muzeju Kysucke selo u Novoj Bystrici-Vychylovka (1981.). U okviru 20 ha areala postavljena su 22 originalna prenesena objekta i nekoliko na tom mjestu očuvanih pastirskih nastambi.

Narodopisna ekspozicija u prirodi u Svidniku (1983.) reprezentira pučku stambenu kulturu Rusina - Ukrajinaca koji žive na sjeveroistoku Slovačke. Na 10 ha areala postavljeno je 25 objekata.

U razdoblju od 1972.-1973. te 1983.-1984. na kratko je posjetiteljima bio dostupan dio ekspozicije Muzeja slovačko selo Martin.

No, pravilno vođenje tog Muzeja započelo je tek 1991. Na 56,6 ha areala predstavljena je pučka graditeljska kultura sjeverozapadne Slovačke (skupina objekata Orava, Kysuce - Podjavorniky, Liptov, djelomice Turiec).

Pod Starol ubovnianskim dvorcem pučku tradicijsku arhitekturu područja predstavlja ekspozicija u prirodi Vlastivedneho muzeja u Staroj L'ubovni. Na 10 ha areala nalazi se 20 prenesenih objekata.

Godine 1983. osnovana je ekspozicija pučke arhitekture i stanovanja Vlasti-

vedneho muzeja u Humennu. Zauzima područje od 1,5 ha na kojoj se nalazi 15 prenesenih stambenih, gospodarskih i tehničkih zgrada karakterističnih za ovo područje.

Na području Agrokompleksa u Nitri koncem osamdesetih uspostavljena je ekspozicija u prirodi Slovačkoga poljoprivredno-gospodarskog muzeja u kojem su uglavnom gospodarske i tehničke zgrade, namijenjene poljoprivredi i proizvodnji hrane.

Najmlađa ekspozicija je Muzej liptovsko selo u Pribyni, koja je posjetiteljima dostupna od 1991. god. Prezentira pučku kulturu Liptova rekonstrukcijom kućnog kruga (dvorišta) i povijesne jezgre naselja.

ETNO-PARK U BARDEJOVSKIM TOPLICAMA

Najstarija je ekspozicija arhitekture u Slovačkoj i jedna od ekspozicija Šariškog muzeja. Rezultat je nastojanja istočno-slovačkih muzealaca da u dvadesetak godina izgrade u tom značajnome kupališnom centru muzej u prirodi u kojem bi se sačuvali spomenici pučkoga graditeljstva sjeveroistočne Slovačke. Translokacija crkve iz Mikulašova od 1926.-1932. bio je prvi korak u tom nastojanju. No nedostatak financijskih sredstava zaustavio je dalju aktivnost sve do pedesetih godina ovog stoljeća kada je uz ideju očuvanja spomenika seoske arhitekture cilj bio i povećanje turističke aktivnosti toplica.

Zbog ljekovitosti vode, turizma i prezentacije pučkoga graditeljstva posje-

ćenost je od 1960. - 1965. naglo porasla. Nakon toga nastavljeno je proširenje etno-parka. Zanimljiva je činjenica da su u prvom razdoblju nadogradnje sudjelovali ljudi koji su o gradnji tradicionalnim načinom imali znanja temeljena na vlastitom životnom iskustvu.

Način prezentacije ograničen je malim prostorom i zahtjevima očuvanja čistoće mineralne vode. Park sadrži objekte koji prezentiraju način gradnje pojedinih područja istočne Slovačke. Originalni stambeni, gospodarski i sakralni objekti i sitna arhitektura predstavljaju najraširenije varijante drvenih građevina. Sve spadaju u skupinu karpatskih drvenih građevina. Najkarakterističnija njihova značajka je jednak odnos materijala krova i materijala zidova. Taj odnos nešto je drukčiji negoli na susjednim područjima. Zgrade su najčešće omazane glinom i obojene modro.

SJEVEROZAPADNA SLOVAČKA U MUZEJU SLOVAČKO SELO MARTIN

Slovački narodni muzej - Etnografski muzej Martin smjestio je svoju narodopisnu ekspoziciju u prirodi u južnom dijelu Martina, u Jahodnickim šumama.

Ideja o osnivanju ovog muzeja seže još u davnu 1931. godinu kada je o mogućnosti njegova nastanka govorio Jan Geryk. Trebao je prezentirati arhitekturu sela iz čitave Slovačke, ali i država u kojima žive Slovaci kao nacionalna manjina. Objekte su trebali nastanjivati stanovnici sela iz kojih su objekti preneseni, te živjeti "drevnim" načinom života. No, tu je ideju bilo nemoguće ispuniti, prvenstveno zbog

financijskih problema, kao i nadolazećega Drugog svjetskog rata.

Dalje aktivnosti nastavljaju se u drugoj polovini pedesetih godina. U raspravi o tome treba li objekte premještati ili ih očuvati u njihovom prvobitnom okolišu prevagnula je teza o premještaju. Tako je uređen i muzej u Martinu. Ima ulogu očuvanja objekata pučke arhitekture iz čitave Slovačke, nastalih u razdoblju od osamnaestog do prve polovine dvadesetog stoljeća. Pri tome se uzima u obzir prezentacija njihovih regionalnih tipova i varijanti izgleda, materijala i konstrukcije, ali i funkcije.

Ukupno je prezentirano 218 objekata iz 113 sela sjeverozapadne Slovačke, od toga 155 drvenih, a 63 od tvrdog materijala. Grupirani su u dvije zone drvenih i zemljanih objekata raščlanjenih na deset glavnih skupina i podskupina, s područja: Orava, Turiec, Liptov, Kysuce, Žilina itd. Muzej slovačko selo Martin nastoji biti ne samo mrtva ekspozicija objekata pučkoga graditeljstva i predmeta, već i živi organizam. Nastupi folklornih skupina, prezentacija pučkog zanata, raznih poljoprivrednih poslova i sl. omogućuju posjetiteljima prikupljanje novih znanja i iskustava.

MUZEJ POD HRADOM STARA LUBOVNA

Na području Stare Lubovne do danas su sačuvani brojni objekti pučkoga graditeljstva s izrazitim arhaičnim crtama. Na tom se području tijekom stoljeća formiralo specifično životno okruženje u

kojem se preklapala slovačka, njemačka, ukrajinska, poljska i židovska kultura. Upravo stoga je ovo područje bogato različitim tipovima sela. Sedamdesetih godina ovog stoljeća započinje izgradnja ekspozicije pučke arhitekture. Izbor mjesta u podnožju L'ubovnianske tvrđave nije uvjetovan samo prirodnim i turističkim zahtjevima, već i povijesnim, jer prikazuje izgled utvrde i naselja u njezinoj blizini koje je ovdje egzistiralo tijekom osamnaestog stoljeća.

Ova je ekspozicija jedna od najmladih u Slovačkoj. Za javnost je otvorena 1985., a čini je 25 objekata. Dominira objekt grkokatoličke crkve sv. Mihajla arhandela iz Matysova, sagrađen 1833. godine. Spada među značajne spomenike drvene crkvene arhitekture istočne Slovačke. Na područje ekspozicije premještena je 1979. godine, a nakon 1990. u njoj se održavaju i bogoslužja.

Ostali su objekti uglavnom seoske kuće izgrađene u razdoblju od početka do tridesetih godina ovog stoljeća, iz sela: Velky Lipnik, Litman, Velka Lesna, Udol, Jakubine, Kremna, Jarabine, Kamiienky.

Osim tradicionalnih gospodarskih objekata ovdje su prikazane i sezonske poljske nastambe karakteristične za područje Spiš.

Tu je i kovačka radionica iz druge polovine devetnaestog stoljeća iz Torysa, mlin iz Maleho Sulina, te radionica stolara iz Pilhovčika.

Ekspozicija do danas nije dovršena. Planirana je prezentacija arhitekture spiških Nijemaca.

Pri prikazu načina stanovanja poštovan je princip tradicijskog načina života koji se na

ovom području očuvao sve do Drugoga svjetskog rata. Osnovni životni prostor bila je "izba" s dijagonalnim rasporedom ognjišta i "svetog kutića" sa stolom. U unutrašnjosti objekata nastojalo se prikazati pojedine trenutke iz čovjekova života, primjerice rođenje, smrt, svadba i sl.

Posjetitelji mogu vidjeti i različite razvojne faze ognjišta i ostalih dijelova unutrašnjeg uređenja, ali i prezentaciju načina uzgoja bilja, prehrambenih proizvoda, domaćih životinja i sl.

Redovna je praksa i organiziranje kulturnih manifestacija i aktivnosti u suradnji s folklornim skupinama, obrtnicima i dr.

ZAKLJUČAK

Cilj ovoga kratkog prikaza muzeja u prirodi u jednoj maloj, po mnogo čemu Hrvatskoj sličnoj zemlji, prije svega je približavanje aktivnosti etnologa Slovačke, ali i mogućnost komparacije s onim što se kod nas učinilo ili propustilo učiniti na ovom području.

Vidljivo je da je za razvoj etno-muzeja možda bitnija, od same financijske potpore, cjelovita koncepcija razvoja i suradnja među stručnjacima.

Slovački bi nam etnolozi u ovom slučaju mogli poslužiti kao primjer u mnogo čemu.

LITERATURA:

1. Kiripolsky, Milan. Muzeja v prirode na Slovensku, "Pamiatky a Muzea", "Revue pre kulturne dedičstvo", Ročník 43., 1994., číslo 3. Vydavajú Slovenske narodne muzeum a Pamiatkovy ustav v Bratislave, str. 1.-3.
2. Mešša, Martin. Etnopark v Bardejovskih kupeloch, "Pamiatky a Muzea", "Revue pre kulturne dedičstvo", Ročník 43., 1994., číslo 3. Vydavajú Slovenske narodne muzeum a Pamiatkovy ustav v Bratislave, str. 4.-6.

3. Horvath, Stanislav. Severozapadne Slovensko v Muzeu slovenskej dediny v Martine, "Pamiatky a Muzea", "Revue pre kulturne dedičstvo", Ročník 43., 1994., číslo 3. Vydavajú Slovenske narodne muzeum a Pamiatkovy ustav v Bratislave, str. 7.-9.

4. Pavelčíkova, Monika. Muzeum pod hradom Stara L'ubovna, "Pamiatky a Muzea", "Revue pre kulturne dedičstvo", Ročník 43., 1994., číslo 3. Vydavajú Slovenske narodne muzeum a Pamiatkovy ustav v Bratislave, str. 13.-14.

5. Maroević, Ivo. Uvod u muzeologiju, Radovi zavoda za informacijske studije, knjiga 6., Zagreb, 1993., str. 39.

SUMMARY: Slovakian Open-Air Museums

The subject of this paper is the historical review of the emergence and development of open-air museums in Slovakia, and the description of several examples.

Slovakian open-air museums were modelled on the famous Swedish Skansen Museum, and its name is used internally for all museums of this type in Slovakia. Although the idea for creating such museums was put forward at the beginning of the century, the first move towards realising it was undertaken in the period between 1926 and 1932 when the St. Nicola's Church was translocated from Mikulaö to Bardejovske toplice. World War II and the events which followed immediately after it slowed down the further execution of the idea, so that the first "integral" open-air museum was created as late as in 1965 - The exhibition of folk architecture in Bardejovske toplice. During the following twenty years a series of new open-air museums was created which present not only folk architecture, but also the way of life and work as defining ele-

ments in the life of people. It is precisely in this way, as "living" museums, that they can present the visitors with the most information and experience.

Today, Slovakia has ten open-air museums, and one technical open-air museum: *The Exhibition of Folk Architecture in Bardejovske Toplice (1965)*, *The Exhibition in Banska ätiavnica (1974)*, *The "Village" Museum in Orava (1975)*, *The "Kysucke selo" Museum in Nova Bystrica-Vychylovka (1981)*, *The Ethnographic Exhibition in Svidnik (1983)*, *The "Slovak Village of Martin" Museum (1991)*, *The Stara Lubovna Exhibition (1985)*, *The Exhibition in Humenn (1983)*, *The Exhibition in Nitra (1984)*, *The "Liptovsko selo" Museum in Prybin (1991)*.